

Rauf Yekta bey :

Τό κανονάκι (Canoun)

Αποδίδεται ή ανακάλυψη του μουσικού αυτού οργάνου, στον διάσημο τουρκο θεωρητικό Farabi. Όπως είδαμε και πιο πάνω, τό κανονάκι εμφανίζεται ανάμεσα στα αρχαία μουσικά όργανα των Τούρκων. Έν τούτοις, φτάνει κάποια εποχή, γύρω στον 18ο αιώνα πού ή χρησιμοποίηση του κανονιού από τούς Τούρκους κοντεύει νά ξεχαστεί τελείως, σέ τέτοιο βαθμό, πού στήν περίοδο τής βασιλείας του σουλτάνου Selim του 3ου, τήν πιο ακμάζουσα εποχή τής τουρκικής μουσικής, δέν συναντάται μέσ' τήν Ιστορία, ούτε ένα όνομα όργανοπαίκτη του μουσικού αυτού οργάνου.

Είναι κατά τήν διάρκεια τής βασιλείας του Mahmoud του 2ου (1808-1839), πού ένας Άραβας μουσικός, μέ τό όνομα Eumer-effendi, επαναφέρει τό κανονάκι στή Κωνσταντινούπολη, όπου έν συνέχεια, τό μουσικό αυτό όργανο, άποκτά πολλούς φίλους και θαυμαστές, ως επί τό πλείστον ανάμεσα στίς γυναίκες τής Τουρκίας.

Τό όνομα αυτού του μουσικού οργάνου, προέρχεται από τήν άραβική λέξη ( ), πού σημαίνει κανόνας, τύπος, μοντέλλο, όπως ή ελληνική λέξη «κανών». Είναι ένα πολύχορδο μουσικό όργανο, του οποίου τό μουσικό τύμπανο, έχει τή μορφή τραπέζιου και πού ή διαγώνιος πλευρά, δημιουργεί μία πολύ όξεία γωνία μέ τή μεγάλη πλευρά. Αυτό φαίνεται και στο σχήμα.

Πάνω σ' αυτό τό μουσικό όργανο, βρίσκονται τετνωμένες 72 χορδές, πού είναι φτιαγμένες από ύλικό διαφορετικού πάχους, από τίς όξεις προς τίς βαρείες νότες. Αυτές οι 72 χορδές, όντας κουρντισμένες σέ ταυτοφωνία ανά τρεις, δίνουν συνολικά 24 νότες πού περικλείουν τρεις όκτάβες και μία «τρίτη μικρή». Ό πιο χαμηλός φθόγγος είναι τό Si και ό πιο όξύς είναι τό Re:

Τό παραπάνω κούρντισμα του κανονιου, είναι ένα κούρντισμα συνηθισμένο. Για νά τό προσδιορίσουμε, δίνουμε τίς σχέσεις οι οποίες υπάρχουν, ανάμεσα στίς νότες αυτού του κούρντισματος:

Άκριβείς σχέσεις

$$\begin{array}{cccccccc}
 \text{re} & \text{mi} & \text{fa} & \text{sol} & \text{la} & \text{si} & \text{do} & \text{re} \\
 \hline
 9/8 & 256/243 & 9/8 & 9/8 & & 2187/2048 & 9/8 & \\
 & & & & & & & 65536/59049
 \end{array}$$

Καταλαβαίνουμε εύκολα, πόσο θά είναι δύσκολο, μέ ένα τέτοιο κούρντισμα νά εκτελεστούν κομμάτια ανατολικής μουσικής, πού είναι γεμάτα από συχνότητες μελωδικών διαρρυθμίσεων του τόνου, μέ υπερβολικά ποικίλα διαστήματα.

Παλιότερα, οι όργανοπαίκτες αυτού του μουσικού οργάνου, δέν είχαν άλλο μέσο, παρά νά «δεσμεύουν» προσωρινά τή χορδή πού έπρεπε νά ύψώσουν, περισσότερο ή λιγώτερο από τό διάστημα του τόνου, μέ τό δάχτυλο. Άλλά επειδή αυτή ή πράξη ήταν πάντα δύσκολη και ελάχιστα ζωηρή επινόησαν, εδώ και τριάντα περίπου χρόνια ένα μέσο πού νά επανορθώνει αυτή τή δυσκολία. Στή πλευρά πού γίνεται τό κούρντισμα*, κάτω από κάθε χορδή τοποθέτησαν δύο ή τρία μικρά κομματάκια μετάλλου, τά οποία μπορούν νά ανεβαίνουν και νά ξανακατεβαίνουν πολύ εύκολα. Έτσι πετυχαίνουμε τόν επιθυμητό βαθμό όξύτητας ή βαρύτητας του φθόγγου.

Οι όργανοπαίκτες του κανονιού έχουν στον δείκτη του κάθε χεριού ένα είδος δακτυλίου ή δακτυλίστρας χωρίς βάση, μιάς ειδικής μορφής. Άνάμεσα στο δακτύλιο και τό δάκτυλο τοποθετούν μία λεπτή λάμα από δασρακο, πού βοηθάει στο «τσιμπήμα» των χορδών, όπως όλα τά πλήκτρα πού χρησιμοποιούν στήν Άνατολή.

*Άριστερή διαγώνιος πλευρά του οργάνου

Τό κανονάκι ανήκει στο γένος των «τραπεζοειδών αρπών». Όπως φαίνεται από τη μεριά του εκτελεστή, είναι κάθεται στη δεξιά πλευρά και μειώνεται μόνο από την αριστερή πλευρά προς τα πίσω. Οι χορδές τοποθετημένες κατά την έννοια του μήκους, γίνονται, άρα προχωρούν προς τα πίσω όλο και πιο μικρές. Τά κλειδιά βρίσκονται στην αριστερή πλευρά. Τό ήχειο είναι σκεπασμένο στην δεξιά πλευρά του, με ένα τεντωμένο δέρμα, πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένα περισσότερα υποστηρίγματα. Αυτό μεγενθύνει σημαντικά την ήχητικότητα του οργάνου. Κάθε νότα εμφανίζεται με τρεις χορδές κουντησμένες σε ταυτοφωνία.

Μερικοί πιστεύουν ότι ο Farabi υπήρξε ο εφευρέτης αυτού του οργάνου, ενώ άλλοι το αποδίδουν σε έναν Τούρκο, που καταγόταν από τό Χόρασάν και ζούσε τον 13ο αιώνα στη Μοσσούλη. Αυτά δεν είναι παρά υποθέσεις, διότι η πραγματική καταγωγή της αρπας με ήχητικό τύμπανο, που δεν υπήρχε μέσα στους αρχαίους ανατολικούς πολιτισμούς, μένει νεφελώδης, καθώς επίσης πολλά γεγονότα της ιστορίας των οργάνων. Τό συναντάμε πάντως από την Έγγυς μέχρι την Άπω Άνατολή, περνώντας από την Κεντρική Άσία. Η Εύρωπη χωρίς αμφιβολία, τό δανείστηκε από τις Ίσλαμικές χώρες και εν συνεχεία τό μηχανοποίησε, για να κατασκευάσει τό πιο ενδιαφέροντα όργανά της, ειδικότερα δέ τό όργανο με πλήκτρα.

Τό κανονάκι κρατιέται στα γόνατα και παίζεται με τεχνητά νύχια, περασμένα στους δείκτες κάθε χεριού. Οι έικοσι τέσσερις ομάδες τριών χορδών, κουντίζονται σε μία επτατονική κλίμακα, περισσότερο από τρεις οκτάβες, ξεκινώντας από τό Si, στη δεύτερη γραμμή του κλειδιού του Fa, μέχρι τό Re, στη δεύτερη υπεράνω βοηθητική γραμμή, στο κλειδί του Sol.

Όταν τό όριο των βασικών αυτών φθόγγων, δεν άρκοῦσε στο μουσικό, αυτός μπορούσε προφάνως να πιέσει τό τμήμα της χορδής, πέρα από τό υποστηρίγμα και έτσι να αύξησει τό ύψος του. Βλέπουμε επίσης ακόμα εδώ, πώς ένας τρόπος και μία μουσική αντίληψη επιβάλλεται, ακόμη και σε αντικείμενα προφανώς ακατάλληλα. Η άρπα άλληλοδανείζεται μάλλον, στο πολυφωνικό παιχνίδι, στηριγμένη πάνω σε σταθερά διαστήματα. Έν τούτοις στην Τουρκία αποποιήθηκαν αυτή την ιδιότητα και ανέπτυξαν μια ειδική οργανική τεχνική. Από ανάγκη, δημιουργήσαν ένα πλεονέκτημα, διότι έτσι ήταν δυνατόν επί τέλους να πραγματοποιήσουν όλους τους ενδιάμεσους φθόγγους. Παρ' όλα αυτά, αυτή η ανακάλυψη φαίνεται να είναι πολύ σύνθετη, διότι επιχειρήθηκε προς τό τέλος του προηγούμενου αιώνα ένας μετασχηματισμός του οργάνου. Προστέθηκαν, κάτω από κάθε τριπλή χορδή, περισσότεροι κινητοί μεταλλικοί νάρθηκες (μανταλάκια), τά όποια ήταν δυνατόν εύκολα να τοποθετούνται και να σηκώνονται για να αλλάξει περισσότερες φορές ο τόνος κάθε χορδής. Στις άρχές δεν συναντώνται παρά δύο ή τρία από αυτά τά μανταλάκια, αλλά στίς μέρες μας υπάρχουν όργανα που φέρουν μέχρι επτά ή έννεα κλειδιά (μανταλάκια) για κάθε τριπλή χορδή. Αυτή η μηχανοποίηση φανερώνει πάντως μία κάποια υποβάθμιση του παιζιματος του κανονιού, δσον άφορά τις διακοσμητικές δυνατότητες. Είναι άλήθεια ότι τό σύστημα των κινητών κλειδιών (μανταλιών), με φροντίδα δουλεμένα για τό κούρδισμα του οργάνου, του επέστρεφε μία από τις λειτουργίες του, που είχε τό παρελθόν. Τό χρησιμοποιούσαν, δηλαδή, τά πρώτα χρόνια του Ίσλαμ, για παιδαγωγικούς σκοπούς, για να παρουσιάζουν τά διάφορα συστήματα των ήχων. Από εκεί προέρχεται και τό όνομά του, καταγωγής από την ελληνική λέξη «κανών», που σημαίνει κανόνας - νόμος.

Είναι άποκλειστικά έξ' αίτιας αυτής του της λειτουργίας, που είναι δυνατόν να έρμηνεύσουμε τη μεγάλη εκτίμηση που έχει στη μέση Άνατολή και την πρακτική του χρήση, παρ' όλο που από την Ίδια του τη φύση δεν είναι πολύ μελωδικό. Οι Τούρκοι έξ' άλλου, ίσως γι' αυτό τό λόγο, τό είχαν τελείως ξεχάσει και μόνο τό χρόνια του Μαχμούτ του 2ου (1808-1899), θά ξαναεισάχθει στην Πόλη, χάρη στον Όμέρ-Εφέντη, που τό ξανάφερε από τη Δαμασκό, όποτε εξαπλώθηκε γρήγορα, κυρίως ανάμεσα στίς γυναίκες.

Ευρύτατα διαδεδομένο στίς χώρες της Έγγυς Άνατολής, (μέχρι την Τουρκία, από τις άρχές του 19ου αιώνα και στη σημερινή Ελλάδα), επίσης και στη Βόρεια Άφρική, τό Κανονάκι (KANOUN) - άραβικά qānūn - φαίνεται ότι κατάγεται από ένα ανάλογο όργανο της άρχαίας Ίνδίας, την Ίδια εποχή που μία αντίστοιχη ανακάλυψη αποδίδεται στον Πυθαγόρα. (Στά ελληνικά qānūn = κανόνας ή νόμος).

Τό κανονάκι φθάνει στην Εύρωπη, τον Μεσαίωνα - περνώντας από την Ίσπανία - με την όνομασία «Canon» ή «micanon». Καθιερωμένο στην εκτέλεση της λόγιας άραβικής παραδοσιακής μουσικής, είναι ένα όργανο εξαιρετικής τέχνης, του όποιου τό παίξιμο έπαληθεύεται σάν εξαιρετικά δύσκολο. Μπορεί να παίζει μόνο του, να ένταχθει σε μία όρχήστρα ή να συνοδεύσει κλασσικό τραγούδι, θεωρείται δέ ότι οι καλλίτεροι «κανονίστες» είναι αυτοί που επαναλαμβάνουν πιστά τούς φωνητικούς αυτοσχεδιασμούς. Όπως τό άραβικό λαούτο - τό ούτι δηλ. - χρησιμοποιείται στο «ταξιμί» - μορφή οργανικού αυτοσχεδιασμού, που προηγείται του τραγουδιού ή παρεμβάλλεται, ανάμεσα σε δύο φωνητικά μέρη - και επιτρέπει την εκτέλεση κάθε είδους «Maqamat». Γενικά χρησιμοποιείται συνθέστερα από άνδρες και σπανιότερα από γυναίκες.

Τό κανονάκι, διαθέτει ένα ξύλινο ήχειο, επίπεδο και τραπεζοειδές, του όποιου η μία των μη παραλλήλων πλευρών δημιουργεί γωνία 45° περίπου. Η άλλη πλευρά είναι κάθεται. Οι διαστάσεις του, είναι για τη μεγάλη βάση, περίπου 95 εκ., για τη μικρή βάση, περίπου 25 εκ., και τό ύψος του, περίπου 42 εκ. Για τον αλγυπτιακό τύπο, υπάρχουν 72 μέχρι 78 χορδές, από έντερο, νάυλον ή μέταλλο, οι όποιες ανά ομάδες τριών, κουντίζονται σε ταυτοφωνία, και τεντώνονται παράλληλα με τις βάσεις του τραπεζίου. Ξεκινούν από την δεξιά πλευρά του οργάνου και περνούν πάνω από ένα ξύλινο υποστηρίγμα (δεσμός), σταθεροποιημένο πάνω σε 5 δερμάτινα όρθογωνικά κομμάτια τεντωμένα πάνω στο ξύλινο τύμπανο του οργάνου. Οι χορδές καταλήγουν στα κλειδιά (ξύλινα), που είναι τοποθετημένα στην άλλη άκρη, σε 26 σειρές ανά τρία και είναι μεταβλητών μηκών. Πλησίον των κλειδιών και σε όλο τό μήκος της αριστερής πλάγιας πλευράς, είναι τοποθετημένες πλακέτες² - αναδιπλούμενες - από χαλκό ή άλλο μέταλλο. Βρίσκονται κάτω από κάθε ομάδα χορδών. Σε μερικούς τύπους χρησιμοποιούν ένα σύστημα κλειδιών.

Τό κανονάκι κουντίζεται τελικά στη διατονική κλίμακα. Τά μανταλάκια - ή τά κλειδιά - επιτρέπουν να αύξηθει ή να μειωθεί τό ύψος των φθόγγων κατά ένα τέταρτο του τόνου³ - και τό κούρδισμα⁴ διαφοροποιείται για κάθε επιλεγμένο maqam.

Η έκταση - από τό Do₃ μέχρι τό Sol₃ - ξεπερνά μερικές φορές τις τρεις οκτάβες και προσεγγίζει σε εξαιρετικές περιπτώσεις τις τέσσερες.

Τό κανονάκι τοποθετείται οριζόντια πάνω στα γόνατα και όλο πιο συχνά, τά τελευταία χρόνια, πάνω σε κάποιο τραπέζι. Η μεγάλη βάση του τραπεζίου είναι προς τό μέρος του εκτελεστή. Οι χορδές «νύσσονται» - τσιμπούνται - με την έκθεση τεχνητών νυχιών, από κέρατο, δοσρακο ή μέταλλο, περασμένων μέσα στον κάθε δείκτη του εκτελεστή. Τά δύο χέρια είναι απομακρυσμένα, τό ένα από τό άλλο, σε απόσταση μιας οκτάβας. Τό άριστερο χέρι «τσιμπά» τις χορδές με μία ελαφρά καθυστέρηση σε σχέση με τό δεξιο, με τρόπο που να δημιουργείται μία «συγκοπτόμενη έτεροφωνία». Η ήχητικότητα του οργάνου είναι γειτονική με αυτή του άραβικού λαούτου - ούτι - αλλά πιο καθαρή, πιο όξεια, ζωηρή και συχνά πιο γλυκειά.

Τό ποιόν του ήχου, πολύ Ιδιόμορφο, εύχερωώς άναγνωρίζόμενο - από την τεχνική του να παίζεται ανά οκτάβες - φαίνεται να μάς θυμίζει αυτό του δυτικού Clavecin.

¹ Πληθυντικός του Maqam.

² Τα μανταλάκια.

³ Είναι φανερή ή λανθασμένη αντίληψη των Ευρωπαίων για τη χρήση τετάρτων του τόνου.

⁴ Δεν έχει γίνει αντίληπτό ότι από τη στιγμή που κουντίζεται τό κανονάκι, μπορούμε με τη χρήση των «μανταλιών» να πραγματοποιήσουμε όποιαδήποτε αλλοίωση κατά «κόμματα» και δεν υπάρχει άναγχη αλλαγής κουντίσματος.